

AR

2011/3

Arhitektura, raziskave
Architecture, Research

UDK 930.85(497.47)
COBISS 1.04

MAJA URANIČ
BLAŽ MLINŠEK
KATJA MALUS

83 - 86

KRAŠKE ZGODBE

STORIES FROM THE KARST



Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor
Ljubljana 2011

ISSN 1580-5573

AR

Arhitektura, raziskave
Architecture, Research
2011/3



Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor
Ljubljana 2011

Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor

ISSN 1580-5573
ISSN 1581-6974 (internet)
<http://www.fa.uni-lj.si/ar/>

revija izhaja trikrat letno / published three times a year

urednik / editor
prof dr Borut Juvanec

regionalna urednika / regional editors
prof dr Grigor Doytchinov, Avstrija
prof dr Lenko Pleština, Hrvaška

uredniški odbor / editorial board
prof dr Vladimir Brezar
prof dr Peter Fister
prof dr Borut Juvanec
prof dr Igor Kalčič
doc dr Ljubo Lah

znanstveni svet / scientific council
prof dr Paul Oliver, Oxford
prof Christian Lassure, Pariz
prof Enzo d'Angelo, Firence

recenzentski svet / supervising council
prof dr Kaliopa Dimitrovska Andrews
akademik dr Igor Grabec
prof dr Hasso Hohmann, Gradec
prof mag Peter Gabrijelčič, dekan FA

tehnični urednik / technical editor
doc dr Domen Zupančič

prelom / setting
Astroni d.o.o.

lektoriranje, slovenščina / proofreading, Slovenian
Karmen Sluga

prevodi, angleščina / translations, English
Milan Stepanovič, Studio PHI d.o.o.

klasifikacija / classification
mag Doris Dekleva-Smrekar, CTK UL

uredništvo AR / AR editing
Fakulteta za arhitekturo
Zoisova 12
1000 Ljubljana
Slovenija

naročanje / subscription
cena številke je 17,60 EUR / price per issue 17,60 EUR
za študente 10,60 EUR / student price 10,60 EUR
dekanat@fa.uni-lj.si

revija je vpisana v razvid medijev pri MK pod številko 50
revija je dosegljiva in ali indeksirana na naslednjih mestih:
Cobiss, ICONDA, MIT digital library, CEEOL, DLib, UL FA AR

za vsebino člankov odgovarjajo avtorji / authors are responsible for their articles

revijo sofinancirata / cofinanced
JAK, Javna agencija za knjigo RS
MŠS, Ministrstvo za šolstvo in šport

tisk / printing
Tiskarna Bograf

Uvodnik / Editorial	1		
Članki / Articles			
Borut Juvanec	5	Romana Kačič, Mattias Lidén	63
KAMEN, KRAS, ARHITEKTURA / STONE, THE KARST PLATEAU, ARCHITECTURE		REVITALISATION OF VINEYARDS IN THE TERRACED LANDSCAPE ON THE KARST RIDGE OF TRIESTE / OŽIVLJANJE VINOGRADOV V TERASASTI POKRAJINI TRŽAŠKEGA KRAŠKEGA ROBA	
Domen Zupančič	15	Eda Belingar	71
SPLOŠNI ORIS EKONOMIKE Z VIDIKA IZUMLJANJA PROSTORSKIH OBLIK / A GENERAL OUTLINE OF ECONOMICS FROM THE VIEWPOINT OF INVENTING SPATIAL FORMS		UPORABA KAMNA V ŽIVLJENJU KRAŠEVCEV / THE USE OF STONE IN THE LIFE OF THE KARST PEOPLE	
Andrej Kranjc	23	Barbara Jordan, Neža Pahor, Teja Bajt, Maja Brate	79
POMEN KRASA ZA KRASOSLOVJE / THE SIGNIFICANCE OF THE KARST FOR KARSTOLOGY		ŽIVLJENJE NA KRASU / LIFE IN THE KARST	
Mitja Guštin	27	Maja Uranič, Blaž Mlinšek, Katja Malus	83
GRADIŠČA – ODSEVI PRAZGODOVINSKE POSELITVE / HILLFORTS – REFLECTIONS OF PREHISTORIC SETTLEMENT		KRAŠKE ZGODBE / STORIES FROM THE KARST	
Jadran Kale	33		
UPRAVLJANJE KULTURNIM RESURSIMA KRŠKIH KRAJOLIKA / MANAGING THE CULTURAL RESOURCES OF KARST LANDSCAPES			
Beatriz Tomšič Čerkez	37		
KRAS2011: IZKUŠENJSKO UČENJE KOT KLJUČ ZA RAZŠIRJANJE ZNANJA O VREDNOTAH KAMNA / THE KRAS2011: EXPERIENTIAL LEARNING AS A KEY TO DISSEMINATING KNOWLEDGE ABOUT THE VALUE OF STONE			
Katja Hrobat Virloget	41		
USTNO IZROČILO O KRAŠKI KRAJINI. O ČASU, PROSTORU IN MITIČNI BABI / THE ORAL TRADITION OF THE KARST LANDSCAPE. ON TIME, SPACE AND THE MYTHICAL BABA			
Jelena Uršič	47		
ZNANJE, IZKUŠNJE IN ZABAVA V KAMNU / KNOWLEDGE, EXPERIENCE AND ENTERTAINMENT INVOLVING STONE			
Tina Demšar Vreš	51		
PREPLET KRAJINE IN AVTOHTONE ARHITEKTURE OTOKOV SEVERNEGA KVARNERJA / THE INTERTWINING OF LANDSCAPE AND NATIVE ARCHITECTURE OF THE NORTHERN KVARNER ISLANDS			
Jasna Fakin Bajec	59		
USTVARJANJE KRAŠKE KULTURNE DEDIŠČINE MED TEORIJO IN PRAKSO / CREATING KARSTIC CULTURAL HERITAGE BETWEEN THEORY AND PRACTICE			

This **special issue of AR 2011 3** bears the special stamp of the Karst: it deals primarily with stone. It is primarily devoted to the conference papers of the Karst2011 conference which took place on December 20, 2011 at the Hotel Maestoso in Lipica. The conference was organised as a Promotion of Science by the Slovenian Research Agency (ARRS) within the framework of the Karst2011 project, which is supported by UNESCO, SASA (Slovenian Academy of Sciences and Arts), the University of Ljubljana, the Mediacarso company and Kras magazine. On the occasion of the proposed establishment of the Dry Stone Wall Organisation of Slovenia, letters of support were received from professional organisations from around the world:

The introductory plenary lectures were by Professor Juvanec and Assistant Professor Zupančič. Prof. **Borut Juvanec** presented an outline of architecture in stone, of the types of constructions for which it can be used and the objects that people have assembled from stone. The title is **Stone, the Karst, architecture**. Stone is one of the earliest materials to be used by humans in the construction of dwellings. Yet stone structures are not merely dwellings; they can also be sanctuaries, sites of miracles or divination, tombs, traps, practical structures for storing water, improving soil fertility, health, or for protection, even against plague. In the paper **A general outline of economics from the viewpoint of inventing spatial forms**. Economics is Assistant Prof. **Domen Zupančič** presents economics as one of the parameters in the construction of stone elements. Economics is more important than is generally believed: it has a particular influence on shaping compositions in stone. An analytical presentation of a structure has to provide a critical assessment so that we can objectively confer it a place in architecture.

Lectures:

The significance of the Karst for karstology by Prof. **Andrej Kranjc**, member of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA), Ljubljana

Prof. Kranjc's lecture is exceptionally important for presenting issues connected to the Karst. A review of names and identities of the area extends back to pre-historic times, as the Romans, in fact, adopted the existing name, *Carsus*; its first Slovene version dates back to at least the ninth century. Hohenwart (1830) defined the karstic region as extending from the Udine area across the Slovenian Karst, Dalmatia, Herzegovina, Albania to Greece, and ending in Zakintos.

The policy of the Karst: landscapes of integration, Dr. **Jadran Kale**, University of Zadar, City Museum of Šibenik

The characteristics of the karst landscape have changed little since the Roman occupation, feudalism and the recent past of enforced industrialism: it is all a matter of stone and economics, the technology of agriculture and animal husbandry. Today, we are witnessing a revitalisation of tangible and intangible cultural heritage, which is why activities regarding the organisation of preservation are so much more important.

Prehistoric forts: forms of settlement in the Karst, Prof. **Mitja Guštin**, University of Primorska, Institute for Mediterranean Heritage

Significant information about the number of stone structures in the prehistoric period comes as a surprise: not because of the number of such structures, but because of our ignorance. The walls marking the culture of the former inhabitants are still standing and should, first of all, be presented to a wider public.

Posebna številka AR 2011 3 nosi posebni pečat Krasa: obravnava predvsem kamen. Objavljeni so predvsem nastopi na konferenci Kras2011, ki je tekla 20. decembra 2011 v hotelu Maestoso v Lipici. Konferenca je bila organizirana kot Promocija znanosti ARRS, Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, v okviru programa Projekta Kras2011, ki ima pokrovitelje: UNESCO, SAZU Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, Univerzo v Ljubljani, družbo Mediacarso, revijo Kras. Ob predlagani ustanovitvi Organizacije za suhi zid Slovenije so poslale pisma stanovske organizacije v svetu:

CERAV, Centre d'Etudes et de Recherches sur l'Architecture Vernaculaire, Paris

ARTE, Asociacion por la Arquitectura rural Tradicional de Extremadura, Caceres

4 Grada - DRAGODID, Komiža Hrvatska

AMPS, Alleanza Mondiale per il Paesaggio Terazzato, Arnasco Genova

ISIS Symmetry, Int. Society for the Interdisciplinary Study of Symmetry, Melbourne - Budapest

Uvodni plenarni predavanji sta imela profesor Juvanec in docent Zupančič. Prof. **Borut Juvanec** je podal oris arhitekture kamna, kaj vse je v kamnu mogoče in kaj vse je človek s kamnom sestavil. Naslov je **Kamen, Kras, arhitektura**. Kamen je eden prvih gradnikov človekovega bivališča. Kompozicije iz kamna pa niso le bivališča, so tudi svetišča, objekti za prikazovanje čudeža ali napovedovanja sreče, so grobnice, pasti in uporabni objekti za pridobivanje vode, pa za pospeševanje plodnosti tal in zdravja, zaščite, celo pred kugo. Docent **Domen Zupančič** je predstavil ekonomiko kot enega vodil pri konstruiranju elementov v kamnu. Naslov njegovega nastopa je bil **Splošni oris ekonomike z vidika izumljanja prostorskih oblik**. Ekonomika je pomembnejša kot mislimo: posebej vpliva na oblikovanje kompozicij v kamnu. Analitična predstavitev objekta mora zagotoviti kritično presojo, da ga lahko objektivno umestimo v arhitekturo.

Predavanja:

Pomen Krasa za krasoslovje, akademik prof. dr. **Andrej Kranjc**, SAZU Ljubljana

Za odstiranje problematike Krasa je predavanje akademika Kranjca izjemnega pomena. Pregled poimenovanja in umeščanja prostora sega v predzgodovino, saj so jo že Rimljani povzeli kot *Carsus*, prva slovenska inačica pa sega vsaj v deveto stoletje. Prostor kraškega sveta sega po Hohenwartu (1830) od Vidma preko našega Krasa in Dalmacije, Hercegovine, Albanije do Grčije, na Zakintosu.

Politika krša: krajobrazi integracije, dr. **Jadran Kale**, Univerzitet u Zadru, Gradski muzej Šibenik

Krajske značilnosti kraškega sveta so se od antičnih centurij, skozi fevdalizem do polpretekle dobe prisiljenega industrializma le malo spreminjale: gre za kamen in za ekonomiko, za tehnologije agrikulture in živinoreje. Danes smo priča oživljanju snovne in nesnovne kulturne dediščine, zato so posegi v organizacijo ohranjanja toliko pomembnejši.

Prazgodovinska gradišča – oblika poselitve na Krasu, prof. ddr. **Mitja Guštin**, Univerza na Primorskem, Inštitut za dediščino Sredozemlja

Pomembna informacija o številu kamnitih struktur iz predzgodovinske dobe preseneča: ne zaradi števila, pač pa

The methods of using stone for defensive purposes (walls, forts) should be included in a system representing the karstic world as having the oldest stone constructions.

Bioclimatic Architecture, the symbiosis between people and water in Bosnia and Herzegovina, Prof. **Ahmet Hadrović**, Dean, University of Sarajevo, Faculty of Architecture

Water is the key element in the symbiosis between people and nature. Architecture enacts this symbiosis. Examples in Herzegovina corroborate this statement.

Wells in the Karst: the phenomenon, construction types, forms, **Eda Belingar**, ZVKDS (Institute for the Protection of Cultural Heritage), Nova Gorica

A review of karstic water wells requires a system involving technological, formal and usage criteria. Wells in the Karst are either open or closed, for private or public use, and their content and ownership are more or less indicated.

The Karst in the heart and eyes, **Jadran Sterle**, RTV Ljubljana
The Karst has a particular visual image, in which rustic identity and today's 'urban-rural' culture intertwine, a composition of both. This composition has to provide a higher value. With the aid of today's technologies, we must cultivate it, develop it and above all publicly show it. All factors must be taken into consideration: the virtual and the physical, and the spiritual values of the people who with their way of seeing and feeling continue to enrich this heritage. A presentation must include all these elements.

Dry stone wall – a habitat, Dr. **Andrej Gogala**, Museum of Natural Science of Slovenia

An exceptionally interesting presentation of life among the stones as only a dedicated biologist could produce - one who discovers, sees and knows the secrets of life which usually remain hidden from the average person. The presentation of this modest life also illustrates human efforts to survive among the stones from pre-history to the present.

Oral traditions about the Karst landscape, Assistant Prof. **Katja Hrobat Virloget**, University of Primorska, Science and Research Centre (ZRS)

There is an important area of human culture which is linked with space (death, for example, is linked with boundaries) which is all too little investigated and known to the public, including researchers. The other world, oak and cadastral boundaries, bear witness to this fact. An example is Baba, a figure from the karstic world, who is also an archaic pan-European mythical figure.

Creating Karst cultural heritage between theory and practice, Dr. **Jasna Fakin Bajec**, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU)

Understanding cultural heritage also involves the significance of preserving and protecting cultural artefacts of our forebears.

Solitary rocks in the popular tradition of Lokev, **Boris Čok**, master builder of dry stone walling, Lokev

Solitary rocks are particularly shaped stones or stone structures whose shapes have prompted people to adopt them and bestow with special characteristics; these may be physical (their extent), mythical, quite practical (water, survival) or merely visual (height, similarity, form). The values of these characteristics were generated by people, and their understanding of the values represented by shapes, names and beliefs. Around Lokev, evidence for this phenomenon is abundant.

The cultural heritage of North Velebit – characteristics, interpretation, models of revitalisation and sustainable use, **Rene Lisac**, architect, trainee researcher at the University

zaradi našega neznanja. Zidovi, ki označujejo kulturo nekdanjih prebivalcev, še stojijo in bi jih bilo treba predvsem predstaviti širši javnosti. Način uporabe kamna v obrambne namene (zidovi, gradišča) moramo kot najstarejše kompozicije vključiti v predstavitveni sistem kraškega sveta.

Bioclimatic Architecture, the symbiosis between people and water in Bosnia and Herzegovina, prof. dr. **Ahmet Hadrović**, dekan, Univerzitet u Sarajevu, AF

Voda je ključni element simbioze človeka z naravo. Arhitektura to simbiozo udejanja: s svojimi elementi ji omogoča delovanje, istočasno pa spreminja krajino, da ta postane še pomemnejši element človekovega posega vanjo. Primeri iz Hercegovine to potrjujejo.

Vodnjaki na Krasu, pojav, načini gradnje, oblike, **Eda Belingar**, ZVKDS Nova Gorica

Pregled kraških vodnjakov zahteva sistem po tehnologiji, po oblikah, po uporabi. Vodnjak na Krasu je odprt ali zaprt, za javno ali za zasebno rabo, z bolj ali manj označeno vsebino in lastništvom.

Kras v srcu in očeh, **Jadran Sterle**, RTV Ljubljana

Kras ima svojevrstno vidno podobo, kjer se prepletajo kmečka istovetnost in današnja 'meščansko-podeželska' kultura. Sestav obeh mora zagotoviti višjo vrednost. S pomočjo današnjih tehnologij moramo to gojiti, razvijati in javnosti predvsem pokazati. Upoštevanje vseh: navidezne in dejanske, fizične predstavitve in duhovnih vrednot človeka, ki s svojim videnjem in čutenjem bogati to dediščino tudi danes, v predstavitev je treba vgraditi vse te elemente.

Suhi zid – življenjski prostor, dr. **Andrej Gogala**, Prirodoslovni muzej Slovenije

Izjemno zanimiv prikaz življenja med kamni, kot ga lahko prikaže le predan biolog, ki odkriva, vidi in pozna skrivnosti življenja, ki so navadnemu človeku običajno skrite. Predstavitev skromnega življenja ponazarja napore tudi preživetja človeka v kamnu, vse od prazgodovine do danes.

Ustno izročilo o kraški krajini, doc. dr. **Katja Hrobat Virloget**, Univerza na Primorskem, ZRS

Pomembno področje kulture človeka, ki je povsem presenetljivo vezano na prostor (smrt na primer na razmejnice) je vse premalo raziskovano in v javnosti - tudi v strokovnih - premalo poznano. Onostranstvo, hrast in katastrske razmejnice so dokaz še danes. Primer je baba, ki kaže v vseevropskem prostoru arhaičen mitski lik, ne le v kraškem svetu.

Ustvarjanje kraške kulturne dediščine med teorijo in prakso, dr. **Jasna Fakin Bajec**, Znanstveno raziskovalni center SAZU

Razumevanje kulturne dediščine vključuje tudi pomen ohranjanja, zaščite in varovanja kulturnih stvaritev prednikov.

Kamniti osamelci v ljudskem izročilu Lokve, **Boris Čok**, mojster suhega zidu, Lokev

Kamniti osamelci so kamni ali kamnite structure posebnih oblik, ki so jih zaradi tega ljudje posvojili in jim dodali posebne lastnosti. Te so lahko fizične (doseg, razkorak ...) ali tudi mitske, povsem uporabne (voda, preživetje ...) ali le vizualne (višina, podobnost, oblikovanost ...). Vrednote so si ljudje ustvarili sami, razumevanje vrednot pa je podkrepljeno z oblikami, s poimenovanjem, z verovanjem. Okolica Lokve je s temi dokazili izjemno bogata.

Kulturna baština Sjevernog Velebita - karakteristike, interpretacija, modeli obnove i održivog korištenja, **Rene Lisac**, arhitekt, mladi raziskovalec Sveučilišta u Zagrebu, AF (**Martina Ivanuš, Grga Frangeš**)

of Zagreb, Faculty of Architecture (**Martina Ivanuš, Grga Frangeš**)

The theoretical system of the culture of North Velebit, with its pastoral life-style and traditional high-mountain architecture is the outcome of a serious scholarly investigation of architecture, ethnology and landscape architecture. Interesting graded transitions are described, which above all define architecture: size, form and details, which are the result of the available materials and environment, as well as people's requirements and skills. The objective of the proposed model is to produce an active system for preserving cultural heritage which will operate harmoniously from interpretation to implementation.

Karst2011: the significance of vernacular architecture in training and education, Assistant Prof. **Beatriz Tomšič Čerkez**, University of Ljubljana, Faculty of Education

The school system has usually ignored vernacular architecture and never mentions it. Endeavours to present the culture of our forebears should be included throughout the whole of a person's education, from nursery school to university if we wish to keep our culture alive. In the case of stone, the task is simple, as students are exposed to both theory and practice in the natural environment. The Karst2011 project has produced some good results in this context.

The Karst and Lipica, **Nataša Kolenc**, architect, Lipica Stud Farm

The Karst and Lipica Stud Farm are linked together by the landscape and karstic phenomena. Hence, issues which at the Stud Farm are additionally linked to economics, tourism and technological processes. The Lipikum Museum adds the cultural component. The Museum is an example of good practice in terms of museology issues, presentations and the arrangement of space.

The conference concluded with the adoption of conclusions on the process for establishing the Dry stone Organisation of Slovenia and by setting up the organisation of the Karst2011 project. One of the first sub-projects of Karst2011 will also 'The cultural landscape of the karstic world', a kind of live museum of the karst from the historical perspective from Udine to Zakintos.

The current issue mainly contains conference papers. I hope you enjoy them.

Editor

Teoretski sistem kulture severnega Velebita s pašniškim načinom življenja in planšarsko arhitekturo je plod resnega znanstvenega in raziskovalnega arhitekture, etnologije in krajinarstva. Zanimivi stopničasti prehodi definirajo predvsem arhitekturo: velikost, oblikovanost in detajle, kar je plod dosegljivih materialov in okolja, pa potreb in možnosti ljudi. Cilj postavljenega modela je postavitev aktivnega sistema ohranitve kulturne dediščine, ki teče od interpretacije do izvedbe skladno.

Kras2o11: pomen vernakularne arhitekture v vzgoji in izobraževanju, doc. dr. **Beatriz Tomšič Čerkez**, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Šolski sistem je do zdaj praviloma vernakularno arhitekturo prezrl in je sploh ni omenjal. Naporji za predstavljanje kulture naših dedov že od vrta in vse do univerze so nujni, če hočemo ohraniti kulturo tudi na tem področju. Na primeru kamna je to še najbolj preprosto, saj dobijo učenci teorijo in prakso prikazano v naravi. Projekt Kras2o11 kaže v tem kontekstu že kar nekaj rezultatov.

Kras in Lipica, Arhitektka **Nataša Kolenc**, Kobilarna Lipica
Kras in Kobilarna Lipica sta povezani s krajino in s kraškimi pojavi. Od tod problematika, ki je v Kobilarni vezana še na ekonomiko, na turizem in na tehnološke procese. Kultura je vključena z muzejem Lipikum, ki je vzorčen primer dobre prakse, tako v problematiki muzealstva, predstavitev in urejanja prostora.

Konferenca je končala delo s sprejetjem sklepov: o začetku postopka za ustanovitev Organizacije za suhi zid Slovenije in z oblikovanjem organov Projekta Kras2o11, v okviru katerega bo eden prvih podprojektov tudi 'Kulturna krajina kraškega sveta', nekak živi muzej krasa v zgodovinskih okvirih med Vidmom in Zakintosom.

V reviji so pretežno članki z nastopov konference. Upam, da vam bodo všeč.

urednik

Članki / *Articles*

KRAŠKE ZGODBE

STORIES FROM THE KARST

izvleček

V članku je opisanih nekaj zgodb, ki so nam jih zaupali domačini iz kraške vasi Pliskovica. Pripovedovali so nam o predmetih, katere so uporabljali v otroštvu in jih imajo danes samo še razstavljene v svojih prostorih. Spominjali so se, kako je bila letina žit odvisna od svetnikov, po katerih so se orientirali za setev. Prav tako je bila hrana pogojena z letnimi časi. Veliko pridelane hrane so prodali v Trst, da so nekaj malega zaslužili. Doma pridelano vino so prodajali v gostilne. Premoženje domačij se je dalo oceniti ne samo po velikosti posesti ampak tudi po tem kakšen kruh so pekli. Bolj premožne domačije so pekly bel kruh, ostali koruznega. Eden izmed domačinov nam je zaupal zgodbo o čudnemu gospodu, ki je nekega dne prišel v vas in iskal brivca ...

ključne besede

Kras, življenje na Krasu nekoč, Pliskina učna pot, Kraška domačija, oprema Kraške hiše

abstract

The paper recounts some stories told by the residents of the Karst village of Pliskovica. They told us about things they had used in their youth which are now only on display in their rooms. They recalled how the wheat harvest depended on the saints, on whom they relied when making decisions about when to sow. Food also depended on the seasons. A lot of the food produced was sold in Trieste in order to raise cash. Domestically produced wine was sold to innkeepers. Domestic wealth could be assessed not only by the size of a property, but also by the quality of bread baked in the home. The wealthier families baked white bread, while others made cornbread. One of our informants told us the story of a strange gentleman who once came to the village looking for a barber...

key words

Karst, life in the Karst in old times, Pliska's trail, the Karst homestead, equipment of the Karst house

Ko si ljudje vzamemo čas in gremo na izlet, med potjo navadno naletimo na premnoge legende in stare bajke, ki nam jih pripovedujejo domačini. Pot je nas vodila na prečudovit Kras, v eno izmed kraških vasic Pliskovico, kjer smo srečali zelo prijazne in odprte ljudi. Med sprehodom po vasi, občudovanjem neokrnjene narave so nam starejši domačini z veseljem pripovedovali njihove zgodbe iz otroštva in nam pokazali predmete, ki jih danes ne uporabljajo več, včasih pa so ob njih nastajale prenekaterne zgodbe.

Prvi intervjuvanec nam je opisal nekaj predmetov iz svojega malega, zelo dobro ohranjenega, lahko rečemo kar muzeja. V dveh prostorih svoje stare kraške hiše ima shranjene predmete, ki so jih včasih vsakodnevno uporabljali v gospodinjstvu, v stari kmečki črni kuhinji. Ob tem se je spomnil, kako so uporabljali te predmete. *"To so "nečke", to je bolj miniaturna recimo, zdaj lesenih "nečk" skoraj ne najdemo več. Jaz imam "nečke", samo železne. Nečke se je prijelo in dalo not fižol. Fižol je bil, ko so ga plele in so mlatile. Potem se je to tako tolklo, smeti so letele ven in fižol je ostal čist. Pšenica in druge stvari, vse se je tako delalo, samo to so miniaturo. Na primer to, to se je pihalo ogenj na ognjišču. Tole je "sklednik". To je obvezno imela vsaka kmetija. Tako vidiš pokrivače, krožnike, vse te stvari, to je bila ena takšna majhna ponvica. To je bilo za žveplanje sodov. Noter se je dalo olje, žveplo in potem je šel tisti žveplasti dim tukaj noter, samo je pa treba pri sodu nekaj odpret, da je šel zrak, ki je bil v sodu ven, da je potem tisti dim šel noter. In kadar se je videlo, da je šel dim ven, se je zaprlo, pa se je dim ustavil noter."*

Nekaj hiš naprej smo srečali drugega intervjuvanca. Tudi on nam je z veseljem pripovedoval kako so včasih živeli. Gospod je bil rojen leta 1942. Takrat še niso imeli televizije, sorazmerno pozno so dobili radio. Njegova mama je imela pet

sester, tri so se kasneje preselile v Ameriko. V kontaktu so ostali preko pisem. Danes se gospod posveča mladim. Pomagal je pri zasnovi nove Pliskine učne poti. Na njej je dosti zapuščine prednikov kot so zidovi, pastirske hiške. Na Pliskini poti sta dve pastirski hiški.

Opisal nam je zgodovino hiše, kjer je živel kot otrok in njegove družine. V domači hiši sta bila dva brata. Spodnji brat je bil kovač, ki je imel svojo kovačijo. Zgornji pa je bil kamnosek. Na krasu so bili pretežno kamnoseki, kovači, čevljarji, šivilje, žnidarji, kolarji. Vse sorte poklicev, saj ni bilo še "fabrik". Bile so zelo velike družine. Pri gospodovi hiši je bilo obdobje, ko je družina štela 17 članov. Velikokrat so morali najeti kosce, da so pokosili travo. Popoldne so ženske seno "zgrable" na kupe, da so naredili kopice. Pozimi se je čistilo grajne. Legenda pravi, kako se je svet ustvarjal in so bile mlade punce, ki so se kopale v morju. In vragci so rekli, da se punce ne bi mogle več kopati v morju, da bodo kamenje nabrali v vreče in morje zasuli. In potem naj bi prišli neki angelčki in vragcem prerezali vreče tako, da niso zasuli morja in raztrosili kamenje po celotnem Krasu. Seveda nas je zanimalo tudi kaj so včasih dobrega jedli in pili, še posebno, kako se je jedilnik razlikoval od današnjega. Drugi intervjuvanec se spominja, kako so sami pridelovali vse potrebno za preživetje.

Kras je precej siromašen z zemljo, njive so bile majhne. Prvič je videl svet izven Krasa, ko je šel k vojakom in ni mogel verjeti kakšen je. Vso zemljo so obdelovali v tistih časih. Še celo vrtače so bile vse obdelane. Letos je bilo v vasi 225 oseb, ko so bili njegovi starši živi med 1. in 2. svetovno vojno, je v vasi in okolici živelo okoli 800 ljudi. Niso bili bogati, vendar so pridelali vse od fižola do krompirja, peso, za prašiče repo. Imeli so po 5 ali 6 vozov pšenice, približno 3 vozove ječmena.



Slika 1: Predmeti iz gospodinjstva. Foto: Maja Brate.
Figure 1: Household items.



Slika 2: Oznaka pliskine poti. Foto: Maja Brate.
Figure 2: Sign of the Pliska's trail.



Slika 3: Kamnita hiška na nekdanjem polju ali pašniku. Foto: Blaž Mlinšek.
Figure 3: Small stone house in a former field or pasture.

Imeli so po 4 prašiče, tako so potrebovali koruzo za krmo. Na "gankih" so koruzo spletli v kite in obesili gor. Koruze je bilo zelo veliko. Glavno mesto za Krašovce je bil Trst. Tako so od doma odrinili ob polnoči. Tako da so bili, ko se je začelo svitati v Trstu na temu placu, kjer je bilo sejmišče, da so prodali drva,

seno in vse, kar se je prodati dalo. Ko so zaklali kakšno živino, npr. kakšno govedo ni bilo skrinj in je bilo potrebno vse hitro porabiti. Tako so boljše kose mesa prodali. Slabe kose in kosti pa so obirali doma. Doma so imeli po navadi po 3 ali 4 prašičke in 2 svinji, ki so imele lahko mladiče. Mlade prašičke pa so prodajali na sejmiščih. Vsak, ki je imel doma prašiča je pršut prodal, da je lahko kupil majhnega prašička, da je nato imel novega prašička. Ko so naredili klobase, so jih narahlo popekli in nato zalili z mastjo. Pršut so sušili na burji, navadno pa so nosili pršute dimit v eno hišo v vasi. Tako so pršut zaščitili, saj niso imeli ne popra, ne soli. Edini konzervans je bil dim. Ko je začela burja je šla 3 dni gor in 3 dni dol. Sedaj pa je tako, da popiha 1, 2 ali 3 ure iz Vipavske strani. Včasih je bilo čisto drugačno podnebje. Tudi vse kraške hiše so oblikovane v obliki črke L. Saj burja piha od zadaj. Zadaj za hišo je občutno bolj mrzlo. Na "brjaču" pa je bolj toplo.

Napisal je tudi pesmico:

"Kraška burja močno brije,
okrog vogalov se ovije,
na naš brjač težko pride,
ko pa sončece posije,
konc je njene hudobije,
tam v kot se lahko vsedeš in kot maček volno predeš."

Starejša gospa nam je zaupala, kako je bilo pri njih doma: "Ko smo imeli doma delavce, ki so kosili, je mama naredila svinjsko juho, ki je bila za popoldne. Potem pa je naredila njoke. Za večerjo je bila polenta, pašta in krompir in tako. Doma smo pridelali večinoma malo žita za kruh in fižol. Dosti je bilo treba vsajati za prašiča. Za zimo smo bili preskrbljeni. S prašiča smo delali klobase in pršut. Prvo pleče se je pustilo za pršut, večina je bila za prodaj. Doma smo pekli kruh v peči v kamnici. Šlo je za 14 hlebcev. Kruh je bil pšeničen, ker ječmena nismo marali. Poleg črnice pa smo mešali tudi koruzo. Ob večerih smo jedli polento z malo mleka, če je bila kravica pri hiši. Ali pa polento s kavo. Potem smo šli pa spat. Sira in skute nismo delali, se je pa mleko posnemalo in naredilo putr v pinjah. Tega smo nesli prodaj, čez hribe. Kuhale so samo ženske, ker so imeli moški delo. Ko je mož kosil, mu je morala ženska popoldne prinesiti za jest. Otroci pa so varovali drug drugega, ker drugega ni bilo."



Slika 4: Prehrana – polenta, raznolikost v barvah in okusu. Foto: Maja Brate.
Figure 4: Food – polenta (maize porridge), diversity of colours and tastes.

"S Križa so na ramah nosile ribez in ga prodajale po vaseh. In smo menjali. Pa ne vedno ribe za ribo. Sardele so prinesle, kar na glavi. Kupovali smo ribje olje, to je bilo obvezno imeti. Tudi kruh se je dalo dobiti, če ga je zmanjkalo, saj ga mama ni mogla toliko speči. In vse drugo, malenkosti, česar ni bilo doma. Od sadja so bile doma hruške in v začetku junija breskve. Potem so ljudje nasadili češnjo, slivo in oreh. Nabirali smo jurčke in lisičke, ampak kasneje. Pa marele. Najboljši so naribani jurčki. Tudi gob se ni smelo nesti v Italijo prodat. Zdaj je boljše, ko ni več meje. Po goščah so vse razdrli, ko so iskali gobe. Jih ni bilo veliko. Šele kasneje, ko se je kosilo, se je po mejah kaj našlo." se je spominjala tretja intervjuvanka.

Prvi intervjuvanec je pripovedoval:

"S koruzo je bilo tako: najboljša koruza je zrasla in rodila, napravila dobro seme na 24. aprila. To je Sv. Jurij. Zdaj smo 22., torej v ponedeljek bo. Stari ljudje so rekli, če hočeš imeti koruzo, potem je sv. Jurija ta prava. Kadar se je poželo ali pokosilo pšenico, se je takoj zbralo posejalo in posadilo jesensko koruzo. Činkvanta, koliko je to po Italijansko? 50. Se pravi, da je bila tista koruza, ki je v 5 do 10 dneh zrasla in napravila rok. To je bila posebna koruza, iz katere se je peklo petelinčke. Ali pa je bila tudi zelo dobra za mineštro. Tako kot danes piše na konzervi sladka koruza. Tista drobna. Če se jo je spomladi sadilo, ni bila dobra. Tista koruza rabi hladno. Ko se enkrat prevesi v poletje, pridejo daljše noči, več vlage in tista vlaga je zato, da napravi prave storže. Seveda, če je moča prava. No, potem je bila ajda. Je bila tudi tako, če se jo je prezgodaj sejalo, je bila suša in ni bilo nič. Največkrat se je počakalo do Sv. Ivana ali Sv. Jakoba. Včasih se je vse gledalo na tele svetnike. Ta krat se je reklo, če nisi zdaj oral, potem tudi ne boš sejal. Dosti tega je vplivalo na kmetijo, na pridelek, delo in na preživetje. Koruzo so na Krasu zelo malo sejali, mogoče več v kakšnih dolinah. Takoj, ko se je že začelo toplo in suša... je zato tudi tisti pregovor, če ga bom znal prav povedat. "Če je april deževen, kmet ne bo reven." Če pa je april suh, potem pa je obratno. Pšenica bi lahko bila že v klasju, a zato je še tako majhna ostala. Ponoči je hladno, skoraj je slana ponekod. Čez dan je pa suho in toplo in zato pride do razlike, da rastline ne rastejo normalno."



Slika 5: Prehrana – fritalje. Foto: Maja Brate.
Figure 5: Food – fritalje (egg omelettes).

Gospod nam je zaupal tudi, da je bila hrana pogojena z letnimi časi. Spomladi zjutraj se je pilo ječmenovo kavo. Tako kot je zdaj, kave takrat še ni bilo. Ječmenovo kavo se je pilo po kosilu,

ko so bile te ječmenove mineštre. Če je bila premožna kmetija, so jedli kakšne klobase. Tistemu zmešanem z jajcem se je reklo pa fitalja.

K dobri hrani paše tudi dobra pijača. Po besedah tretje intervjuvanke, je vsaka hiša na Krasu imela svoje vino. Tudi za prodaj. Največkrat v gostilno. Takrat niso poznali takih steklenic kot jih danes. Vino je bilo v "brokah". Moški so pili vino vsak dan, tako pri košnji, kot po večerji. Otroci pa so pili vodo, saj kot pravijo, od vode ni še nihče umrl. Domačega soka niso poznali. Samo vodo, pa kakšna limona za limonado. Sokov niso poznali, tudi ne za redčit. Pili so tudi čaj. Sadili so kamilico. Še vedno ima doma sadike, nikoli ni ostala brez njih. Mete niso poznali. So pa nabrali šipek in lipo za čaj. Sušili so v senci, dokler niso začutili, da se drobi.



Slika 6: Obročki za vino. Foto: Maja Brate.
Figure 6: Wicker bottles for wine.

Tudi včasih so na vasi živele družine, ki so imele večje posesti in seveda večje premoženje in tiste, ki so se znašle po svoje. Drugi intervjuvanec pravi, da se je že po kruhu videlo katera družina je bolj premožna in katera ne.

Kot premožna družina so imeli doma bel kruh. Pri sosedu niso bili tako premožni, zato so imeli koruzni kruh. Ker sta bila oba fanta takega kruha, kot so ga stalno jedli doma, sta si občasno na začetku 'brjača', kjer sta se stikala vhoda, zamenjala kakšen kos kruha in jedla malo drugačnega. Sosedov fant je jedel bel kruh, ki ga niso imeli in gospod je jedel koruznega, ki ga niso pekli doma. Premožni so jedli bel kruh, pri drugih so jedli takšnega kakršna živila so imeli.

Staro vaško prigodo, ki je sedaj postala že legenda nam je povedal četrti intervjuvanec.

V Pliskovci so imeli dve gostilni in dve trgovini še pod Italijo. K prvi gostilni so prišli lovci, pravili so jim gospodje. Gospodinja, ki je znala dobro kuhati, je na nedeljo skuhalo kosilo za Tržačane. En dan pa je prišel en gospod in je vprašal gospodinjo, če je v vasi kakšen brivec, da bi ga obril, ker se je pozabil obriti doma in bi bil rad urejen. Gospodinja mu je odgovorila, da bo šla vprašat k sosedu, ki ima tudi orodje za brit in ga bo obril. Gospodinja je gospoda peljala k sosedu in sta prišla na "brjač". Sosedu Frncu, ne Francu, rekli so mu Frnce, je rekla: "Frnce boš obril tega gospoda?" Frnce pa je odgovoril: "Ni problema, vi se kar napravite." Gospod vpraša, kam naj se usede in odgovori mu, naj se usede kar na "tnalo" za cepljenje drv. Takrat je Frnce vprašal svojo ženo Marijo: "Ti Marija, kje je britev?". In ta mu odvrne:

"V košku od krompirja." Takrat ni bilo nožev in gospodinje so rezale stvari tudi z britvami. In ko je začel brit ni bilo vode, tako kot jo imamo sedaj, toplo, mrzlo, takšno kot želimo. In ga je *"nažajfal"*, saj po starem so jih nažajfali, saj brivske pene niso imeli. In ker vode ni bilo, je v *"padelo"* kar pljuval. Gospod pa je rekel, da se to ja ne spodobi, Frnce pa mu je odgovoril: *"Bodte vesel, k tukajšnjim domačinom pljuvam kar v obraz."*

Zaključek

Takšnih in podobnih zgodb smo slišali kar precej. Domačini se jih radi spominjajo in jih pripovedujejo naprej mlajši generaciji ter mimoidočim. Vsekakor lahko rečemo, da se je življenje do danes krepko spremenilo. Vendar neokrnjena narava ostaja tam, le prepoznati jo moramo.

Viri in literatura

- intervjuvanec, gospod Valter, dne 22. 04. 2011
- intervjuvanec, gospod Drago Širca, dne 22. 04. 2011
- intervjuvanka, gospa Štefanija Švara, dne 22. 04. 2012
- intervjuvanec, gospod Drago Šuc, dne 23. 04. 2011